

Krzyżacy w dziejach Polski

Autor tekstu: **Szymon Gruszczyński**

Historia powstania Zakonu.
Ustrój Zakonu i państwa krzyżackiego.
Sprowadzenie Krzyżaków do Polski.
Podbój Prus przez Krzyżaków.
Skutki klęski pod Grunwaldem

*

Krzyżacy to powszechnie przyjęta w Polsce nazwa niemieckiego zakonu rycerskiego. Powstał on w toku walk krzyżowych w 1190 roku ze zreorganizowanego przez mieszczan Bremy i Lubeki bractwa szpitalnego do pielęgnowania chorych i rannych w Palestynie.

Oficjalna nazwa jego brzmiała „Zakon Braci Szpitala Niemieckiego Najświętszej Marii Panny W Jerozolimie”. W roku 1198 przekształcono go w zakon rycerski. Feudałom niemieckim chodziło o stworzenie odpowiednika zakonu Joannitów i Templariuszy, w których gromadziło się rycerstwo włosko-hispańskie i francuskie. Zakon niemiecki otrzymał regułę Joannitów, a strój Templariuszy. Od innych zakonów odróżniał go czarny krzyż, na lewym ramieniu białego płaszcza (stąd miano Krzyżacy).

Ustrój zakonny przynieśli krzyżacy do Prus ze swoich siedzib w krajach śródziemnomorskich. Zasady ustroju zakonnego były zebrane w statucie pochodzącym z połowy XIII wieku; obowiązywał on bez większych zmian aż do 1442 roku, kiedy pod naporem nowych stosunków przeprowadzono w nim sporo zmian wywołujących spore rozluźnienie pierwotnej dyscypliny.

Na czele Zakonu stał wielki mistrz wybierany przez Kapitułę Generalną. Kapituła Generalna była władzą najwyższą i zbierała się raz w roku jesienią. Obok Wielkiego Mistrza występowało pięciu najwyższych urzędników: Wielki Komtur, Wielki Marszałek, Podskarbi, Wielki Szatny, Wielki Szpitalnik. Stanowili one naczelne władze Zakonu i zarazem rząd państwa krzyżackiego. Wielki Komtur był zastępcą Wielkiego Mistrza we wszystkich sprawach, Wielki Marszałek zaś dowodził wojskami.

Znamienną cechą ustroju Zakonu i państwa krzyżackiego była daleko posunięta centralizacja władzy. Zostawiała ona jednak dużo władzy mistrzom krajowym (*Landmeister*) i komturom, którzy sprawowali na podległych sobie ziemiach funkcje wojskowe, sądowe i administracyjne. W Prusach i na zagarniętym później Polsce i Pomorzu Wielki Mistrz wydelał osobne okręgi administracyjne. W siedzibie Komtura, którą z reguły stanowił warowny gród, mieścił się konwent złożony z co najmniej 12 rycerzy i kilku kapłanów. Prawie każdy z rycerzy sprawował jakiś urząd gospodarczy, gdyż głównym ich zadaniem była eksploatacja ludności podbitej lub poddanej. Dochody z komturstwa szły na utrzymanie konwentu stąd duże zainteresowanie poborem podatków i danin.

W administracji wewnętrznej a zwłaszcza skarbowej, korzystali krzyżacy z doświadczeń państwa sycylijskiego. Duchowieństwo świeckie odgrywało ograniczoną rolę zarówno w samym Zakonie, jak i w państwie.

Zakon krzyżacki od samego początku starał się o zdobycie podstawy majątkowej poza Palestyną i Syrią. Początkowo nie miał większego znaczenia. Liczne nadania uzyskał w początku XIII wieku, w Europie głównie południowej i środkowej, w Niemczech, we Włoszech, Austrii, Alzacji, Lotaryngii i Czechach. Równocześnie wobec naporu muzułmanów w Palestynie, szukając terenów dalszej ekspansji dla rycerstwa Wielki Mistrz Herman von Salza rozpoczął starania o przeniesienie Zakonu do Europy.

Największe uposażenie otrzymali Krzyżacy na Węgrzech, dokąd sprowadził ich król węgierski Andrzej II, do obrony południowych granic Siedmiogrodu przed Płowcami. Nadał im pewne posiadłości nad rzeką Alutą. Gdy jednak Krzyżacy usiłowali otrzymaną w Siedmiogrodzie ziemię podporządkować bezpośrednio papieżowi jako lenno, król Andrzej wypędził ich z kraju w 1224 roku. Widział bowiem dążenie ich do stworzenia tam własnego, niezależnego państwa.

W tym czasie Krzyżacy nawiązali pierwsze kontakty z książętami polskimi. W 1222 roku Henryk Brodaty darował im wieś Lasocice koło Namysłowa, w 1224 roku Władysław Odonic 500 włók ziemi nad Jeziorem Bytyńskim za Notecią. Konrad Mazowiecki w 1225-1226 roku zwrócił się do nich z propozycją nadania im większości obszaru ziemi chełmińskiej w zamian za

przyjęcie przez krzyżaków obowiązku obrony pogranicza pruskiego. W istocie rzeczy Konrad zamyślał z pomocą Krzyżaków podbić Prusy w celu rozszerzenia swych posiadłości. Wypędzeni z Węgier Krzyżacy podchwycili ofertę księcia i od razu pchnęli ją na większe tory. Jeszcze przed osiedleniem się w Polsce uzyskali zatwierdzenie tej darowizny przez Cesarza Fryderyka II (bez wiedzy Konrada), który równocześnie tzw. Żółtą Bullą z 1226 roku odwołując się do swoich uprawnień cesarskich nadał Zakonowi Prusy oraz przyznał Krzyżakom prawa książąt Rzeszy. Jasno sformułowany w tej bulli cel utworzenia autonomicznego państwa krzyżackiego na terenie Prus wskazywał, że Krzyżacy od samego początku nie czuli się związani wiernością dla księcia polskiego i zamierzali działać ponad jego głową w porozumieniu z ówczesnymi uniwersalnymi potęgami świata chrześcijańskiego.

W 1234 roku Krzyżacy podrobili przywilej datowany na rok 1230 zwany od rzekomego miejsca wystawienia kruszwickim. Mocą tego przywileju Książę Konrad prócz ziemi chełmińskiej nadał im rzekomo na własność całe Prusy. Tym samym, dał im postawę prawną do zorganizowania tam państwa. Papież ogłosił Prusy lennem papieskim (1243) przez co dokonało się ostatecznie utrwalenie podstaw prawnych.

Początki swoich rządów poświęcili Krzyżacy na uporządkowanie stosunków w ziemi chełmińskiej. Lokowali na prawie niemieckim miasta Chełmn i Toruń nadając im samorząd wzorowany na prawie magdeburskim. Zamieszkujący ziemię chełmińską rycerze polscy otrzymali szczegółowy przywilej regulujący ich posługi wojskowe oraz prawa gospodarcze i polityczne. W 1233 roku Krzyżacy przekroczyli granicę pruską. Wspomagali ich książęta mazowieccy nie pojmujący usadowienia się tam Niemców. Słabość więzi politycznej Prusów spowodowała, że plemiona pruskie występowały do walki w luźnych grupach i ulegały przewadze przeciwnika. Krzyżacy górowali doświadczeniem bojowym i wspaniałą organizacją. Bezwzględnie tłumili opór ludności, narzucali chrześcijaństwo. W czasie podboju Zakon zaczął kolonizować opanowany obszar, sprowadzając osadników z terenu Niemiec.

Po podboju każdej ziemi Krzyżacy natychmiast przystępowali do zakładania zamków obsadzonych stałą załogą. W zamkach tych utrzymywali się przez zimę, a wiosną po nadejściu posiłków ruszali na dalszy podbój. W ciągu kilku lat udało im się w ten sposób podbić całą Pomezanię i Pogezanię. Założyli na tych terenach miasta: Kwidziń, Elbląg, Malbork. Po założeniu miasta i portu w Elblągu Krzyżacy weszli w bezpośredni kontakt z hanzeatami. Odtąd nie tylko lądem, ale i morzem napływały posiłki rycerskie z Niemiec. W 1283 roku całe Prusy znalazły się pod panowaniem Zakonu. Mimo uporczywego oporu ludność pruska nie zdołała obronić swojej wolności. W walce tej nobilowie pruscy nieraz zdradzali swój lud, przechodząc na stronę wroga, pomagając im przez to w walkach. Krzyżacy nadawali rycerzom pruskim niewielkie, kilkułanowe przydziały ziemi na prawie lennym, zagarniając do swojej dyspozycji olbrzymią resztę. Zasadnicze masy wolnej ludności pruskiej zostały wtrącone w jarzmo zależności feudalnej.

Walka z ludnością pruską była prowadzona z bezprzykładną bezwzględnością. W wyniku podboju ludność pruska uległa znacznemu zmniejszeniu. Niemniej jednak ziemie podbite przez Zakon zachowały przez długie lata pruski charakter etniczny. Ludność niemiecka zamieszkiwała głównie miasta. Dopiero po 1283 roku zaczął się żywszy dopływ ludności niemieckiej na wieś pruską.

W 1308 roku Krzyżacy zostali wezwani przez Władysława Łokietka do pomocy przeciw Brandenburczykom atakującym Gdańsk. Krzyżacy podstępem opanowali miasto i zamek dokonując rzezi mieszkańców. Rok później zajęli całość Pomorza Gdańskiego, przyłączając je do swego państwa w Prusach. Równocześnie przenieśli siedzibę Wielkiego Mistrza z Wenecji do Malborka. Mistrz tym sposobem objął bezpośrednio rządy w Prusach. Pomimo wielu protestów Polski i procesów przed sądem papieskim oraz akcji zbrojnej Władysława Łokietka (w latach 1327 – 1332) Krzyżacy nie tylko nie zwrócili Pomorza, ale w 1329 roku opanowali ziemię dobrzyńską oraz Kujawy.

Dalszą walkę z krzyżakami podjął Kazimierz Wielki. On z kolei nie posiadał dość sił na kontynuowanie wojny. Traktatem w Kaliszu 8 VII A.D. 1343 w zamian za zwrot ziemi dobrzyńskiej i Kujaw uznał władanie Krzyżaków na Pomorzu i ziemi chełmińskiej.

Podstawą potęgi politycznej państwa zakonnego był przodująca w skali ówczesnej Europy organizacja ekonomiczna, która doprowadziła w połowie XIV wieku do rozkwitu i potęgi Krzyżaków oraz zdobycia przez nich czołowej pozycji w basenie morza bałtyckiego. Potęgę Krzyżaków wzmocniło także umocnienie się w Inflantach. W 1329 roku pokonali Rygę a siedem lat później nabyli posiadłości w Estonii.

Organizatorzy handlu krzyżackiego (zakonnego) oraz działający w ramach Hanzy i

korzystający z ich przywilejów kupcy pruscy rozwinęli handel o dalekim zasięgu. Z terenów Polski odbywał się wywóz m.in. zboża, bursztynów, drewna i innych produktów leśnych. Handel i dobrze rozwijające się rzemiosło doprowadziły do wielkiego wzrostu dobrobytu takich miast jak: Gdańsk, Malbork, Królewiec, Elbląg, Toruń. Równocześnie rozwijała się kolonizacja miejska i wiejska, w której poważną rolę odgrywał element polski (głównie z Mazowsza). Jednak rządy w państwie zakonnym należały wyłącznie do Krzyżaków.

Ekspansja Zakonu przeciwko Litwie prowadzona była pod pozorem chrystianizacji, groziła nie tylko jej podbiciem, ale zagrażała również Polsce. Litwa chciała przyjąć chrzest, ale bez pośrednictwa Krzyżaków. Chcąc odebrać im pretekst do najazdów skłaniała się w kierunku Polski. Stało się to przyczyną zawarcia w Krewie unii polsko-litewskiej w 1385 roku. Chrystianizacja Litwy za pośrednictwem Polski nie tylko pozbawiała Zakon pretekstu do walki o Żmudź, lecz zakwestionowała też rację jego istnienia nad Morzem Bałtyckim. Z tego powodu Krzyżacy przez wiele lat usiłowali rozerwać unię.

Latem 1409 roku rozgorzała wielka wojna krzyżaków z Polską i Litwą. Pierwsze miesiące przynosiły sukcesy Zakonowi. Nie zrażeni tym jego przeciwnicy prowadzili systematycznie przygotowania i opracowali plan kampanii letniej w 1410 roku. Zaskoczył on całkowicie Krzyżaków, którzy nie spodziewali się ofensywy bezpośrednio na Malbork. Próba zatrzymania armii polsko-litewskiej na błoniach grunwaldzkich (15 VII 1410) zakończyła się pogromem nieprzyzwyczajonych dotąd do porażek Krzyżaków. Wrażenie klęski krzyżackiej było w całej Europie olbrzymie. Zwycięzcy nie potrafili jednak wykorzystać tego sukcesu. Pozwolili stronie przeciwnej otrząsnąć się z otępienia wywołanego pogromem i zorganizować skuteczny opór. W rezultacie kampania zaczęła się przeciągać, co zmusiło Jagiełłę do zawarcia pokoju w Toruniu (1 II A.D. 1411). Uznając dotychczasowe granice państwa zakonnego traktat toruński marnował owoce zwycięstwa grunwaldzkiego. Nic więc dziwnego, że spotkał się w Polsce z powszechnym oburzeniem i był przez wszystkich uważany nie za pokój, ale za rozejm. Jednak skutki klęski grunwaldzkiej były dla Krzyżaków nieodwracalne. Nastąpiło załamanie się gospodarki zakonnej opartej na własnej organizacji handlu, konkurującego z miastami pruskimi. Pociągnęło to za sobą kryzys wewnętrzny. Spowodowało także, wraz z upadkiem prestiżu militarnego, załamanie się rządów krzyżackich. Poddani Zakonu – rycerstwo i miasta pruskie podjęli otwartą walkę przeciwko samowoli i bezprawiu krzyżackich komturów. Dalsze wojny z Polską (1414-1222; 1431-1435) doprowadziły do wielkiego zubożenia chłopów oraz rycerstwa ziemi chełmińskiej. Wojny odbyły się bardzo niekorzystnie na interesach miast. Najbardziej ucierpiały: Toruń, Elbląg, Chełmno.

W 1440 roku utworzony został na zjazdach w Elblągu i Kwidzynie Związek Pruski wymierzony przeciw Krzyżakom. On to połączył w walce z nimi rycerstwo i miasta pruskie oraz szukał oparcia w państwie polskim. Ostra walka polityczna podjęta przeciw Związkowi przez cieszących się poparciem papieża i cesarstwa Krzyżaków doprowadziły w lutym 1454 roku do wybuchu powstania w całym państwie krzyżackim. Zakon został pozbawiony większości swoich zamków, a Związek Pruski poddał całość ziem pruskich Kazimierzowi Jagiellończykowi, który 6 III 1454 roku wydał tzw. „Przywilej Inkorporacji Prus do Korony”. Akt inkorporacji Prus wyrażał dążenie społeczeństwa polskiego do zjednoczenia ziem polskich w jednym państwie, odzyskania przez Polskę jej wybrzeża morskiego i ujścia Wisły. Opór stawiany przez Wielkiego Mistrza Ludwika von Erlichshausena na zamku malborskim oraz pomoc zbrojna spowodowały przewlekłe działania tzw. Wojny Trzynastoletniej (1453- 1466). Zakończył je traktat toruński z 19 X 1466 roku, który, akcentując wcielenie całości ziem pruskich do Polski, oddawał pod bezpośrednią jej władzę Pomorze Gdańskie i Powiśle z Malborkiem. Krzyżakom pozostawił jednak wschodnią część Powiśla, Mazury i Dolne Prusy z Królewcem jako lenno. Wielcy Mistrzowie mieli składać odtąd po odbiorze przysięgę wierności królom polskim, oraz służyć im radą i zbrojną pomocą. Zakon usiłował jednak wyłamać się spod zwierzchnictwa Polski, argumentując podległość jego ziem w Prusach wyłącznie papieżowi.

Wielki Mistrz Książę Fryderyk odmówił złożenia przysięgi wierności przed władcą Polski, a jego następca Albrecht Hohenzollern kontynuował tę politykę przy poparciu Habsburgów, dążąc do obalenia traktatu toruńskiego i ponownego zagarnięcia ziem utraconych w 1466 roku. Stało się to przyczyną kolejnej wojny polsko- krzyżackiej (1519- 1521), przerwanej rozejmem w Toruniu. Albrecht, pozbawiony pomocy z Rzeszy zdecydował się przejść na luteranizm i dokonać sekularyzacji objętych reformą Prus Krzyżackich. Zygmunt Stary, obawiając się dalszych komplikacji wyraził na to zgodę. 10 IV 1525 roku Mistrz Albrecht złożył mu w Krakowie hołd lenny jako świecki książę w Prusach. Zakon został w ten sposób definitywnie

usunięty z Prus, choć skutki jego polityki osadniczo-narodowościowej nad Morzem Bałtyckim przetrwały stulecia i miały (w przyszłości) groźne dla Polski konsekwencje.

Krzyżacy pozostali jeszcze w Inflantach; jakkolwiek znacznie słabsi i gorzej zorganizowani od Krzyżaków Pruskich uniezależnili się i praktycznie stanowili odrębne państwo. Próby ekspansji na wschód podejmowane jeszcze w XIV wieku natrafiły na opór szybko rozwijającego się państwa moskiewskiego, które pod wodzą Iwana III zagroziło nawet samym Inflantom.

Po sekularyzacji Krzyżaków w Prusach wśród członków Zakonu Inflanckiego zaczęły się rozpowszechniać prądy reformacji, pojawiły się tendencje zmierzające do sekularyzacji Zakonu. W sytuacji rozprężenia wewnętrznego i osłabienia Zakonu w 1558 roku nastąpił wybuch wojny inflanckiej. Wobec niepowodzenia obrony przeprowadzono w 1561 roku sekularyzację Zakonu i poddano Inflanty Polsce i Litwie.

Zakon przetrwał tylko w uszczuplonych rozmiarach w Niemczech i Austrii, wegetując pod opieką Habsburgów. W 1929 roku został przekształcony w zakon duchowny z siedzibą w Wiedniu, gdzie istnieje obecnie jako niewielka kongregacja zakonna. Posiada on także kilka domów zakonnych w Niemczech i północnych Włoszech. Z jego wielkich wpływów i przywilejów pozostało Zakonowi tylko nadawanie godności tzw. Honorowych Rycerzy osobom świeckim. Godność tę otrzymał m.in. kanclerz K. Adenauer.

Bibliografia:

Tadeusz Manteuffel,	Historia Polski,	Tom I i II,	Warszawa	1957
Tadeusz Manteuffel,	Historia Powszechna – Średniowiecze,		Warszawa	1990
Juliusz Bardach,	Historia Państwa i Prawa Polski,		Warszawa	1965

Encyklopedia PWN 1990

Szymon Gruszczyński

Publicysta Racjonalisty

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 21-07-2002 Ostatnia zmiana: 06-09-2003)

[Oryginał..](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,1308) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,1308>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest

zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl